

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ

Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla

E-mail: jasmin.jajcevic989@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0760-6091

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497.6)"1948/1956" (093)

930:32:33:314/316(497.6)"1948/1956"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.6.93>

INFORMBIROVSKA KRIZA I BOSNA I HERCEGOVINA (1948-1956)* u historijskim izvorima i historiografiji

Apstrakt: *U pogledu historigrafije, historijom Bosne i Hercegovine poslije Drugog svjetskog rata bavili su se mnogi historičari i naučnici, obrađujući i istražujući teme vezane za privredu, kulturu, pitanje vjerskih zajednica, političkim prilikama itd. Ono što manjka u historiografskom istraživanju u periodu poslije Drugog svjetskog rata je svakako pitanje obrazovanja (prosvjetnih prilika), kao i pitanjem odjeka i posljedica Informbirovske krize u periodu od 1948. do 1956. godinu po Bosnu i Hercegovinu.*

Razdoblje od 1948. do 1956. godine je jedno od najdramatičnijih i najsudbonosnijih faza u novijoj historiji južnoslovenskih zemalja, odnosno Bosne i Hercegovine. Riječ je o periodu veoma protivrječnih i uzburkanih društvenih procesa, koji su doveli do složenih promjena u svim oblastima društveno-ekonomske i političke stvarnosti kako na unutrašnjem planu (u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini), tako i na međunarodnom planu. Pokušaj Staljina da potčini rukovodstvo jugoslovenske partije dominaciji Sovjetskog saveza dovest će do otvorenog raskola između Tita i Staljina (Jugoslavije i SSSR-a), što će imati velike posljedice na razvoj jugoslovenskog političkog sistema, dovest će do sveopćeg progona svih onih koji se izjasnili za politiku Informbiroa u Jugoslaviji. Sukob će se posebno odraziti i na političke, ekonomske i društvene prilike u Bosni i Hercegovini.

Cilj ovog rada je da se ukaže na historijske izvore koji se nalaze u arhivima Bosne i Hercegovine, arhivima u Beogradu (Arhiv Jugoslavije) i Zagrebu na osnovu kojih se mogu crpiti potrebni podaci za razumjevanje navedene problematike, kao i da ukaže na historiografiju (knjige, zbornike radova i časopise) koji su se bavili pitanjem Informbirovske krize u periodu od 1948. do 1956. godine i njenog odraza na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ovo iz razloga što se ovim pitanjem bavilo vrlo malo naučnika, historičara, kao i da postoji vrlo malo historijske literature za ovaj period, naročito za teritorij Bosne i Hercegovine. Treba istaknuti da imamo historičara koji se bavio ovom

problematikom na mikro nivou, a rezultat toga je objavljena knjiga 2005. godine pod nazivom „Informbiro i sjeveroistočna Bosna: odjeci i posljedice sukoba KPJ-Infornbiroa (1948-1953)”, gdje se šira javnost upoznala sa ovim događajem, koji je imao velikog utjecaja na političke i društveno-ekonomske prilike u Bosni i Hercegovini. Od pojave ove knjige pa do danas bilo je pokušaja da se rasvijetli ova problematika kroz nekoliko naučnih konferencija i okruglih stolova, a rezultat toga su i publikovani zbornici radova, kao i članci koji su objavljivani u pojedinim časopisima, kako u Bosni i Hercegovini, tako i šire.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Informbirovska kriza, Informbiro, Komunistička partija Jugoslavije, Sovjetski savez, Jugoslavija, historiografija, historijski izvori.*

INFORMBIRO CRISIS AND BOSNIA AND HERZEGOVINA (1948-1956) in historical sources and historiography

Abstract: *In terms of historiography, the history of Bosnia and Herzegovina after the Second World War has been dealt with by many historians and scholars, dealing with and researching topics related to the economy, culture, the issue of religious communities, political circumstances, etc. What is lacking in historiographical research in the period after the Second World War is certainly the question of education (educational opportunities), as well as the question of the repercussions and consequences of the Informbiro crisis in the period from 1948 to 1956 for Bosnia and Herzegovina.*

The period from 1948 to 1956 is one of the most dramatic and fateful phases in the recent history of the South Slavic countries, ie Bosnia and Herzegovina. It is a period of very contradictory and turbulent social processes, which have led to complex changes in all areas of socio-economic and political reality, both domestically (in Yugoslavia and Bosnia and Herzegovina) and internationally. Stalin's attempt to subordinate the Yugoslav party leadership to Soviet domination will lead to an open split between Tito and Stalin (Yugoslavia and the USSR), which will have major consequences for the development of the Yugoslav political system, will lead to universal persecution of all those who voted for politics. Informbiroa in Yugoslavia. The conflict will have a particular impact on the political, economic and social situation in Bosnia and Herzegovina.

The aim of this paper is to point out the historical sources that are in the archives of Bosnia and Herzegovina, archives in Belgrade (Archives of Yugoslavia) and Zagreb on the basis of which the necessary data can be drawn to understand this issue, as well as to point to historiography (books, collections of papers and journals) that dealt with the issue of the Informbiro crisis in the period from 1948 to 1956 and its reflection on the territory of Bosnia and Herzegovina. This is due to the fact that very few scientists and historians have

dealt with this issue, as well as that there is very little historical literature for this period, especially for the territory of Bosnia and Herzegovina. It should be noted that we have a historian who has dealt with this issue at the micro level, and as a result a book was published in 2005 entitled „Informbiro and Northeast Bosnia: Echoes and Consequences of the KPJ-Informbiro Conflict (1948-1953)”, where the general public with this event, which has a great impact on the political and socio-economic situation in Bosnia and Herzegovina. From the appearance of this book until today, there have been attempts to shed light on this issue through several scientific conferences and round tables, and the result has been published collections of papers, as well as articles published in some journals, both in Bosnia and Herzegovina and wider.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Informbiro crisis, Informbiro, Communist Party of Yugoslavia, Soviet Union, Yugoslavia, historiography, historical sources.*

Uvod

U dosadašnjoj historiografiji Bosne i Hercegovine ne postoji cjelovita historijska sinteza o utjecaju Informbirovske krize¹ na teritoriji Bosne i Hercegovine u periodu od 1948. do 1956. godine. Sukob Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i Informbiroa² odnosno kako se u historiografiji još zove sukob

* Rad je dio doktorske disertacije *Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina (1948-1956)*, koju radi mr. Jasmin Jajčević na odsjeku za Historiju, u okviru Trećeg ciklusa studija (Doktorski studij) na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli.

¹ Pod pojmom *Informbirovska kriza*, u ovom radu se podrazumijeva razdoblje čiji se vremenski okvir trajanja postavlja od izbijanja otvorenog sukoba KPJ i Informbiroa, 1948. godine (sukob Jugoslavije i SSSR), pa do normalizacije odnosa “pomirenja” Jugoslavije i SSSR-a 1956. godine, odnosno do ukidanja Informbiroa, aprila 1956. godine. Period *Informbirovske krize* obuhvata dva perioda: *prvi koji je trajao od 1948. do 1953. godine, tj od početka otvorenog sukoba KPJ i Informbiroa 1948. godine, pa do smrti Staljina, marta 1953. godine; drugi „period normalizacije odnosa“ od 1953. do 1956. godine, tj. do potpisivanje Moskovske deklaracije, odnosno do konačnog ukidanja Informbiroa, aprila 1956. godine.* (kurziv J.J).

² *Informbiro* (Informacioni biro komunističkih i radničkih partija – IB; nazivan i Kominform), savjetodavno i koordinacijsko tijelo devet komunističkih i radničkih partija (SSSR-a, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske, Jugoslavije, Italije i Francuske), osnovan septembra 1947. u Škljaskoj Porebri (zapadna Poljska). Jerzy Holzer, *Komunizam u Europi*, Zagreb 2002, 74. Formiran nekoliko mjeseci nakon Trumanove doktrine i Maršalovog plana, Informbiro je na određen način trebao da zamjeni ulogu raspuštene komunističke internacionale, i da kao takav postane pandan američkoj politici u Europi. Vidi: Denis Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna: odjeci i posljedice sukoba KPJ-Informbiroa (1948-1953)*, Tuzla 2005, 24. (dalje: D. Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna*). Zadaća mu je bila informisanje i savjetovanje predstavnika centralnih komiteta partija članica radi usklađivanja njihovih politika. Bio je pod dominacijom sovjetske Svesavezne komunističke partije (boljševika), koja je inicirala njegovo osnivanje. Služio je interesima SSSR-a u odnosu na savezničke države i partije, radi nadzora komunističkih pokreta. Do proljeća 1948. sjedište mu je bilo u Beogradu, a potom u Bukureštu. Od

Jugoslavije i SSSR-a ili „sukob Tito i Staljin” još uvijek nije dobio adekvatan tretman u historiografiji Bosne i Hercegovine. U vezi s tim, namjera ovog rada je da ukaže na historijske izvore i historiografiju koja se bavila ovim pitanje u užem ili širem kontekstu odnosno da pomogne historičaru, da istraži navedenu temu. Da bi se istražila ovakva tema i ukazalo na historijske izvore i literaturu, potrebno je dati kraći osvrt na političke i društveno-ekonomske prilike koje su desile za vrijeme Informbirovske krize na makro nivou.

Do izbijanja otvorenog sukoba sa SSSR-om 1948. godine, Jugoslavija je bila u fazi poslijeratne obnove zemlje, jer je Drugi svjetski rat ostavio teške posljedice po njenu privredu i infrastrukturu.³ Pored brojnih posljedica, Drugi svjetski rat donio je i prevagu kad je u pitanju omjer snaga u svijetu. SSSR-a je uspio čitavu istočnu Europu i Balkanski poluotok, izuzev Grčke, Albanije i Jugoslavije staviti po svoju (sovjetsku) kontrolu. Najteže posljedice ratnih razaranja osjetile su se u Bosni i Hercegovini, gdje je potpuno razorena privreda, spaljeni i uništeni gradovi, a pored toga kao rezultat ratne devastacije javila se glad koja je pogodila najveći dio stanovništva Bosne i Hercegovine. Teško stanje se osjećalo u svim oblastima života (privredi, industriji, kulturi, prosvjeti itd), međutim trajne posljedice ostavile su ogromne ljudske žrtve.⁴

Na političkom planu, KPJ posredstvom masovnih organizacija postala je glavni kreator i kontrolor cjelokupnog društvenog života. U sklopu izgradnje jugoslovenske federacije, uspostavljena je i federalna jedinica Bosna i Hercegovina, koja je svoju državotvornost obnovila na historijskom i teritorijalno-političkom načelu, a ne na isključivo nacionalnom.⁵ Nedugo zatim, nakon izbora za Ustavotvornu skupštinu, Bosna i Hercegovina je dobila i svoj ustav koji je usvojen 31. decembra 1946. godine, kojim je izvršeno nadograđivanje bosanskohercegovačke državnosti i koji je trasirao glavne smjerove razvoja društveno-političkih i ekonomskih odnosa.⁶

1948. godine SSSR se koristio Informbiroom u sukobu s državno-partijskim vodstvom Jugoslavije. Sovjetski Savez propagandno se koristio Informbiroom u opravdavanju niza staljinističkih sudskih procesa u državama istočne Europe. Nakon političkih promjena u SSSR-u i normalizacije odnosa s Jugoslavijom, Informbiro je raspušten 1956. Citirano prema: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2020. (Pristup: 9.9.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27415>).

³ Vidi: Sead Selimović, Iskorištavanje i uništavanje privrede Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu, *Historijski pogledi*, god. III. br. 3, Tuzla 2020, 176-194. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2020.3.3.176>).

⁴ Vidi više: Senaid Hadžić, *Veliki zaokret: Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije (od 1880-ih do 1950-ih)*, Tuzla 2021, 83-122. (dalje: S. Hadžić, *Veliki zaokret: BiH u vremenu tranzicije*).

⁵ D. Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna*, 17; Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo 1998, 199.

⁶ Vidi: Denis Bećirović, Zasjedanje ZAVNOBiH-a i Prvi ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine, *Historijska traganja*, br. 12, Sarajevo 2013, 83-100; Denis Bećirović, Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a i Prvi ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine – Nadogradnja bosanskohercegovačke državnosti, *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova, ANUBiH, Posebna izdanja, knj. CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj.15, Sarajevo 2020, 125-

Razdoblje od 1948. do 1956. godine je vrlo dramatično i jedno od najsudbonosnijih faza u novijoj historiji južnoslovenskih zemalja, odnosno Bosne i Hercegovine. Riječ je o razdoblju koji je doveo do složenih promjena u svim oblastima društveno-ekonomske i političke stvarnosti, razdoblju veoma protivrječnih i uzburkanih društvenih procesa kako na unutrašnjem planu (u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini), tako i na međunarodnom planu. Pokušaj Staljina da potčini rukovodstvo KPJ dominaciji Sovjetskog saveza odnosno Komunističke partije Sovjetskog saveza SKP(b), dovest će do otvorenog raskola između Tita i Staljina (Jugoslavije i SSSR-a), imati velike posljedice na razvoj jugoslovenskog društveno-političkog i ekonomskog sistema, sveopćeg progona svih onih koji se izjasnili za politiku Informbira u Jugoslaviji. Sukob će se posebno odraziti i na opće društveno-političke i ekonomske prilike u Bosni i Hercegovini, čije će se posljedice osjećati i decenijama poslije završetka međudržavnog i međupartijskog spora.

Sukob KPJ i Informbira nije bio samo sukob dva karaktera ili dvije partije, nego dvije države, jedne male države i druge, velike sile koja je nastojala interese svih socijalističkih država identifikovati sa velikodržavnim interesima „vodeće socijalističke države“. Otpor jugoslovenske vlade i KPJ asimilatornim nastojanjima Staljina i SKP(b), rezultirali su teškom ekonomskom i političkom krizom, koja se manifestirala, ne samo poremećenim odnosima između Jugoslavije i SSSR-a, nego i sukobom Jugoslavije sa svim ostalim članicama Informbira. Poseban značaj i utjecaj Informbirovska kriza imala je na promjene političke, društvene i ekonomske prilike u Bosni i Hercegovini, a koje su bile uzrokovane prekidom prijateljskih veza ne samo između Jugoslavije i SSSR, nego cijelog socijalističkog lagersa. Blokovskom podjelom svijeta sve više je rastao ekonomski i politički pritisak na Jugoslaviju. Izbijanje sukoba 1948. godine, te njegova kasnija eskalacija putem oštrog političkog, ekonomskog i vojnog pritiska na Jugoslaviju, imat će znatnog utjecaja i na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Nesuglasice koje su postojale u prvim poslijeratnim godinama između Jugoslavije i SSSR-a nisu javno iznošene, ipak, vremenom se moglo osjetiti da nešto nije u redu u tim odnosima. Sovjetski Savez je imao svoju viziju približavanja Jugoslavije i Bugarske, koja nije bila prihvatljiva Jugoslaviji, i koju je pokušavao da nametne. Nisu mu odgovarale ni bliske veze Jugoslavije i Albanije. Želio je da se Jugoslavija u svojoj vanjskoj politici više konsultuje sa Moskvom i prihvata njene vanjskopolitičke pravce. Došlo je i do sovjetskog otezanja sa zaključivanjem trgovinskog ugovora sa Jugoslavijom za 1948. godinu. Jugoslovenska strana je primjećivala probleme u državnim odnosima, ali nije tome pridavala preveliki značaj. Smatrala je da ima pravo na svoj put u socijalizam, svoje mišljenje i svoje vođenje vanjske politike. Vrh jugoslovenske države i KPJ nije uviđao da Staljinu taj put ne odgovara, da je želio da cijeli

146; Adnan Velagić, *Dok su gorjele buktinje – Historija socijalističke Jugoslavije*, Mostar 2020, 91-101. (dalje: A. Velagić, *Dok su gorjele buktinje*).

komunistički blok bude privezan za Sovjetski Savez, da ga učini i politički i ekonomski skoro potpuno zavisnim od njega.⁷ Razlog sukoba KPJ i SKP(b), vjerojatno je bila Titova neovisnost i velika ambicija za uspostavu Jugoslavije kao drugoga komunističkoga središta u Europi, plan koji nije bio u saglasnosti s planovima Moskve. Tumačenja su različita, tako jedno od tumačenja je, da do sukoba sa Informbiroom, došlo zbog Titovog „okretanja Zapadu“, što bi značilo da je time smrtno uvredio Staljina. Međutim, ovaj zaokret ka Zapadu bio je posljedica, a ne razlog sukoba sa SSSR-om 1948. godine. SAD namjeravale su iskoristiti nastalu situaciju – Titov razlaz sa Staljinom, te od Jugoslavije stvoriti tzv. tampon zonu između Istoka i Zapada.⁸ Pomoć sa Zapada (SAD) bila je u ekonomskoj i vojnoj robi i ona je bila jamstvo samostalnosti Jugoslavije od Sovjetskog saveza i tako trajno ostala izazov, smetnja, jedinstvenom svjetskom komunističkom pokretu.⁹

Početni ekonomski pritisak SSSR i njegovih saveznika vrlo brzo se pretvorio u ekonomski rat protiv Jugoslavije, što je dovelo da su sve istočnoevropske zemlje otkazale trgovinske i druge sporazume, a tokom druge polovine 1949. godine i sporazume o prijateljstvu. Raskinuto je ukupno oko 46 ugovora političkog, ekonomskog, kulturnog i drugog karaktera, što je dovelo do velikih posljedica po političke, društvene i ekonomske prilike, kako u Jugoslaviji, tako i u Bosni i Hercegovini. Privreda Jugoslavije, a i Bosne i Hercegovine je bila na velikom udaru, jer je potpuno bilo obustavljen uvoz najneophodniji sirovina i drugog materijala koji je bio potreban za obnovu i izgradnju zemlje koja je bila u fazi provođenja prvog petogodišnjeg plana (koji se, po sovjetskom obrascu, zasnivao na razvoju teške industrije i radničke klase zaposlene u njoj). To je dovelo da je Jugoslavija od 1950. godine počela uspostavljati dobre odnose sa zapadom (SAD i Velika Britanija), kako bi dobila konkretnu pomoć, a samim tim to je značilo probijanje izolacije, što će u velikoj mjeri dovesti i do poraza Staljinove hegemonističke politike prema Jugoslaviji. U želji da naprave odmak od sovjetskog koncepta razvoja privrede jugoslovenski komunisti napuštaju kolektivizaciju, koja je radala otpor seljaka i nije davala željene rezultate, te počinju raditi na implementaciji ideje radničkog samoupravljanja u poduzećima.

Posljedice sukoba KPJ i Informbiroa posebno su se odrazile na ekonomske prilike u Bosni i Hercegovini, obzirom da se postratno društvo suočavalo sa zastrašujućom ekonomskom krizom. Neposredno dejstvo ekonomske blokade odražavalo se uveliko i na teritoriji Bosne i Hercegovine,

⁷ Vidi više: Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, Knjiga 3, (Socijalistička Jugoslavija 1945-1988), Beograd 1988, 202-205; Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat. Pogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, Beograd, 2014, 117. (dalje: Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*); Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1988, 25-26. (dalje: D. Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*).

⁸ Vidi više: Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, Zagreb 2002, 11-46.

⁹ Vidi: Tvrtko Jakovina, *Povijesni uspjeh šizofrene države: modernizacija u Jugoslaviji 1945-1974*, u: *Socijalizam i modernost: umjetnost, kultura, politika 1950-1974*, urednica: Ljiljana Kolečnik, Zagreb 2012, 24-30.

prije svega u otežavanju realizacije planskih zadataka i upravljanju privrednog razvoja uopšte.¹⁰ Ekonomska blokada posebno se odrazila na realizaciju petogodišnjeg plana Bosne i Hercegovine. Osnovne postavke ekonomske politike zacrtane u prvom petogodišnjem planu nisu mogle biti u cijelosti sprovedene zbog nastale situacije u 1948. godini. Došlo je do otkazivanja sklopljenih ugovora o investicionim kreditima kao i otkaza trgovačkih i drugih ugovora od strane SSSR-a i zemalja Istočne Evrope, zbog čega se Jugoslavija, a u njoj i Bosna i Hercegovina našla u vrlo teškom položaju, ne samo ekonomskom nego i vojno-političkom. Ovo je uslovalo izmjene petogodišnjeg plana, koje su se morale izvršiti u programu industrijalizacije kao i cjelokupnom planu privredne izgradnje.¹¹

Na političkom planu početak otvorenog sukoba KPJ i Informbiroa utjecao je i na promjene organizacione strukture, metoda političkog djelovanja, uloge i položaja KPJ, kako u Jugoslaviji, tako i u Bosni i Hercegovini. Otvoreni sukob između KPJ i SKP(b), počeo je sovjetskim povlačenjem svojih vojnih i civilnih stručnjaka iz Jugoslavije, koji je praćen nizom pismama CK SKP(b) Titu i članovima CK KPJ.¹² Sukob Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, tačnije sukob SKP(b) i KPJ, praktično je značio i sukob Jugoslavije i KPJ sa organizacijom europskih komunističkih partija odnosno Informbiroom, a samim tim i zemljama članicama u kojima su komunisti bili na vlasti.

Bosnu i Hercegovinu nije zaobišla politička stvarnost Jugoslavije, a informbirovska kriza na teritoriji Bosne i Hercegovine odrazio sa svojim specifičnostima i previranjima u njenoj partijskoj organizaciji. Većina najpoznatijih članova Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu¹³ je pokazala neslaganja sa stavom KPJ o sukobu sa Informbiroom. Pod uticajem ovog faktora, kao i kulta Staljinove ličnosti, Sovjetskog Saveza i boljševičke

¹⁰ Denis Bećirović, *Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina, Tito i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova, Sarajevo 2006, 371-375. (dalje: D. Bećirović, *Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina*).

¹¹ S. Hadžić, *Veliki zaokret: BiH u vremenu tranzicije*, 282-290; Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*, Tešanj 2000, 97-98.

¹² Više vidi: *Pisma CK KPJ i pisma CK SKP(b)*, Beograd 1948.

¹³ Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu imao je 13 članova od kojih je birano uže partijsko tijelo, Politički biro, koga su činili: Đuro Pucar Stari sekretar, Cvijetin Mijatović Majo organizacioni sekretar i članovi: Hasan Brkić, Rodoljub Čolaković, Uglješa Danilović, Avdo Humo i Rudi Kolar. Ovo političko rukovodstvo partijske organizacije u Bosni i Hercegovini, uz manje promjene, dočekalo je sukob sa Kominformom i organizovalo osnivački kongres Komunističke partije Bosne i Hercegovine. Konstituisanje KP Bosne i Hercegovine sprovedeno je tako što je odlukom donesenom na Šestoj konferenciji KPJ za Bosnu i Hercegovinu, održanoj 1. novembra 1948. godine u Sarajevu, ova pretvorena u Osnivački kongres KP Bosne i Hercegovine. Na Kongresu, koji je trajao do 5. novembra, izabran je Centralni komitet i Politbiro KP Bosne i Hercegovine. Za sekretara Centralnog komiteta izabran je Đuro Pucar Stari, a Politbiro su sačinjavali: Hasan Brkić, Uglješa Danilović, Ilija Došen, Avdo Humo, Niko Jurinčić, Rudi Kolak, Šefket Maglajlić, Pašaga Mandžić, Cvijetin Mijatović Majo i Radovan Papić. *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, knjiga 2, Sarajevo 1900, 23-43; Husnija Kamberović, *Stavovi rukovodstva komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini o sukobu sa Informbiroom 1948. godine*, u: *Hod po trnju: Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Sarajevo 2011, 124.

partije kao ideoloških i političkih ideala, Vojislav Ljujić, Obren Starović i Slavko Mićanović, ministri u Vladi NR Bosne i Hercegovine, smatrali su da optužbe Informbiroa imaju utemeljenje. Međutim, svi članovi Pokrajinskog komiteta, koji su se kolebali, prihvatili su i podržali zvanični stav CK KPJ i Josipa Broza Tita, tako da niko od njih nije kažnjen. Oštrica partijske represije bila je usmjerena na pomenute ministre. Optuženi su za antipartijski rad, frakcionašenje i klevetanje Centralnog komiteta, smijenjeni su sa ministarskih pozicija i isključeni iz partije

Sukob je izazavao podjeljenost unutar same KPJ odnosno ta podjeljenost je dovela da je KPJ stekla novog protivnika u vidu pristalica Staljinove politike. Međutim, pristalice Staljinove politike (Informbiroa) odnosno „ibeovci“, nisu bili u stanju ozbiljnije ugroziti vladavinu KPJ, jer se prema sljedbenicima informbirovske politike provodila surova represija organa bezbijednosti, zatim isključenja iz partije, progoni, hapšenja, sudski procesi, te isforsirane i grube, administrativno-policijske mjere i dr, te samim tim umanjivala bilo kakve izgleda u pobjedu sovjetskih pristalica. Pristalice informbirovske politike vrlo brzo su bili izolirani, diskreditirani i hapšeni kao glavni protivnici, a nerijetko se dešavalo da su i stradali i nevini ljudi. Nakon raskola sa SSSR-om, KPJ je provela vrlo grubu čistku u svojim redovima, u kojoj su postradali svi oni koji su iskreno iskazali potporu Staljinu, te su brojni jugoslavenski rukovodioci i drugi ključni kadrovi administrativnom odlukom poslani na „preodgoj“ neodređenog trajanja u brutalni politički logor na Golom Otoku i dr.¹⁴ U Bosni i Hercegovini bilo je 5.557 članova Informbiroa od čega je 2.264 lica kažnjeno.¹⁵

Sukob sa Informbiroom utjecao je na sve sfere društveno-političkog i ekonomskog života. Nakon Petog kongresa KPJ je odlučno krenula u sprovođenje politike „novog kursa“. Odlučnost koju je vrh KPJ pokazao tokom sukoba sa SKP(b)-om, nastavljen je i nakon smrti Staljina 1953. godine. Staljinizam se počeo otvoreno kritikovati. Zbog toga je KPJ glavno težište svojih ideoloških promišljanja stavila na primjenu marksističkih ideja u praksu. Prve refleksije „novog kursa“ osjetile su se u privredi. Usvajanjem *Zakona o radničkom samoupravljanju* Jugoslavija je napustila sistem državno-centralističkog upravljanja privredom i počela stvarati preduvjete za tržišno poslovanje i liberalizaciju vanjske trgovine. U preduzećima su se ubrzano formirali radnički savjeti, kao organi njihovog upravljanja. Sve promjene u fabrikama reflektirale su se i na selo. Jedan od ključnih zadataka uvođenja radničkog samoupravljanja bio je i prijenos nadležnosti rukovođenja

¹⁴ Vidi više: Martin Previšić, *Povijest Golog otoka*, Zagreb 2019; Zdenko Radelić, Pripadnici Udbe u Hrvatskoj osuđeni zbog Informbiroa, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 42, no. 2, Zagreb 2010; Martin Previšić, Broj kažnjenika na Golom otoku i drugim logorima za informbirovce u vrijeme sukoba sa SSSR-om (1948-1956), *Historijski zbornik*, vol. 66, no. 1, Zagreb 2015.

¹⁵ Više vidi: Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjep u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990, 148; D. Bećirović, *Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina*, 378.

preduzećima sa saveznog nivoa na nivo republika.¹⁶ Tako je u duhu sveopštih idejno-političkih promjena KPJ je pripremala svoj Šesti kongres, koji je trebao potvrditi ispravnost „novog kursa“ i utvrditi smjernice za dalji razvoj socijalističke Jugoslavije u duhu samoupravljanja. Na Šestom kongresu upućena je otvorena kritika staljinističkog koncepta socijalizma, njegove teorije i državne politike, mada je kritike bilo i ranije. Usmjeravajući Partiju u pravcu idejnog i političkog agitatora, započet je proces prema kojem je KPJ trebala da postane „ideološka avangarda radničke klase i društva u cjelini“. Ovakav pravac trebao je i u praksi da pokaže da je Partija odbacila sve nastrane primjese u svojoj ideologiji (staljinizam) i da se vraća svojim iskonskim ideološkim korijenima, tj. izvornom marksizmu. Da bi takvo opredjeljenje i potvrdila KPJ je, po ugledu na Marxov i Engelsov traktat „Komunistički manifest“ (1847) – promijenila ime u Savez komunista Jugoslavije (SKJ).¹⁷

Do početka normalizacije odnosa između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza došlo je nakon Staljinove smrti, 1953. godine, iako je znakova pomirenja sa Sovjetske strane bilo i ranije. Postavljanjem ambasadora, normalizovani su diplomatski odnosi, a sa sovjetske strane je došlo do stišavanja antijugoslovenske kampanje, a to su pratile i ostale zemlje. Dolaskom sovjetske delegacije na čelu s Hruščovom u Beograd, 26. maja 1955. godine, te 1956. godine odlaskom Tita u Moskvu i potpisivanjem Moskovske deklaracije, započeo je novi period u jugoslavensko-sovjetskim odnosima. Za Jugoslaviju je dolazak u Beograd imao poseban značaj i zbog sovjetskog, iako neizravnog priznavanja krivice za sukob 1948. godine. Za Sovjetski Savez, posjeta Hruščova Jugoslaviji i službeno odbacivanje optužbi iz razdoblja Informbiroa, bio je značajan, jer je prvi puta javno rečeno da je „Staljin u nečemu bio u krivu“. Obje strane su riješile da zaborave razmirice i okrenu se budućnosti. Ne dugo, zatim, u aprilu 1956. godine raspušten je Informbiro, čime je započeo novi period u jugoslavensko-sovjetskim odnosima.¹⁸

Historiografija o refleksijama Informbirovske krize nastala u Bosni i Hercegovini

Pregledom dosadašnjih historiografskih istraživanja o historiji Bosne i Hercegovine u periodu od 1948. do 1956. godine i odjeka i posljedica Informbirovske krize, može se konstatovati da još uvijek nije dobilo adekvatan tretman u historiografiji Bosne i Hercegovine. Naime, o tome dijelom svjedoči i činjenica da za pomenuto razdoblje (1948-1956) ne postoji sveobuhvatna

¹⁶ A. Velagić, *Dok su gorjele buktinje*, 119-123.

¹⁷ Adnan Velagić, Refleksije sukoba Informbiroa i KPJ na području Hercegovine, *Istorijsko NE staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008, 196-197; *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd 1985, 376; A. Velagić, *Dok su gorjele buktinje*, 124-125.

¹⁸ Više vidi: Radoica Luburić, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955*, Tematska zbirka dokumenata, prvo izdanje, Podgorica 1999, drugo izdanje, Podgorica 2007.

historijska sinteza koja govori o utjecaju Informbirovske krize na teritoriji Bosne i Hercegovine. Tek nešto plodniji historiografski rad na ovom polju odvija se 1980-ih i 1990-ih godina 20. stoljeća, a intenzivniji rad počinje početkom 21. stoljeća. Ovo iz razloga što se ovim pitanjem bavilo vrlo malo naučnika, historičara, kao i da postoji vrlo malo historijske literature za ovo razdoblje, naročito za teritorij Bosne i Hercegovine.

Recentna¹⁹ historiografija (2000-2021)

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, dr. Denis Bećirović je historičar koji se bavio ovom problematikom u Bosni i Hercegovinu, kroz svoju magistarsku radnju, koja je kasnije predočena u publikaciju pod nazivom *Informbiro i sjeveroistočna Bosna: Odjeci i posljedice sukoba KPJ - Informbiroa (1948-1953)*.²⁰ Iako se knjiga bavi tematikom na mikro nivou, na jednom dijelu Bosne i Hercegovine, ona predstavlja osnovu za sva dalje buduća istraživanja na ovom polju. Značaj ove publikacije, ogleda se u nekoliko vrlo bitnih faktora koji ovoj publikaciji daju posebnu vrijednost i značaj. To su, prije svega, deficitarnost historiografije o jugoslavenskom periodu bosanskohercegovačke historije nakon Drugog svjetskog rata gdje je evidentna širina polja za naučno istraživanje, mogućnost sagledavanja raznih tema i njihove obrade, te kvalitetne kontekstualizacije datih tema u cjelokupnost društveno-ekonomskih odnosa. Upravo je to i značaj ove studije koja jedan period postratne jugoslavenske historije oslikava stanjem na razini jedne regije, time postiže cilj kojemu stremi moderna historiografija, a to je proučavanje mikro sredina. Drugi značajan faktor koji ovom radu daje posebnu vrijednost jeste dobra izvorna podloga na osnovu koje je rad i nastao, a to je prije svega korištenje do sada nekorištene i neobjavljene historijske građe prvog reda, i relevantne literature. Tu je i knjiga Vere Katz, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine od 1945. do 1952. godine*²¹. Knjiga tretira pitanja mjesta i uloge Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji sa posebnim osvrtom na geopolitički kontekst, prirodne resurse, historijsko naslijeđe kao i demografsku sliku Bosne i Hercegovine. Također, u knjizi su razmatrana pitanja karaktera novouspostavljene komunističke vlasti, procesa strukturalnih promjena u Bosni i Hercegovini sa posebnim osvrtom na smjenu društvenih elita u bosanskohercegovačkoj političkoj sceni. U jednom od poglavlja (trećem), knjiga tretira pitanja državnog monopola nad ekonomijom, modelu „socijalističke

¹⁹ Termin „recentna“ podrazumjeva knjige i članke koje su se bavili temom refleksija Informbirovske krize na teritoriji Bosne i Hercegovine, a koji su objavljivani u Bosni i Hercegovini u periodu od 2000. do 2021. godine.

²⁰ Više vidi: Amir Duranović, Prikaz knjige: Denis Bećirović, Informbiro i sjeveroistočna Bosna. Odjeci i posljedice sukoba KPJ – Informbiro (1948-1953), Tuzla 2005, 249 str, *Prilozi*, br. 36, Sarajevo 2007, 259-263.

²¹ Vera Katz, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine od 1945. do 1952. godine*, Sarajevo 2011.

industrijalizacije“ i putevima tranzicije iz državnog u samoupravni socijalizam. Knjiga Adnana Velagića, *Hercegovina od 1945. do 1952. god. (Društveno-političke i privredne prilike)*, kao i Husnije Kamberovića, *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća, Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*²², iz druge perspektive sagledavaju društveni, politički, privredni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine i posljedice po privredu i ekonomiju koje su se desile u vrijeme Informbirovske krize.

Knjiga od Husnije Kamberovića *Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*, nastala je kao rezultat istraživanja arhivske građe Arhiva Bosne i Hercegovine, Arhiva Srbije i Crne Gore, Arhiva CK SKJ, te relevantne literature. Radi se o do sada jednoj od rijetkih knjiga ove vrste u Bosni i Hercegovini za naznačeni period u kojoj autor raspravlja o raznovrsnim političkim, društvenim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pitanjima, ali se posebno fokusirao na praćenje procesa deagrarizacije i prelaska seoskog stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti. Ovako široka lepeza pitanja je, jedan od razloga da autor nije pratio realizaciju petogodišnjeg plana koji je glavni „krivac“ za sve druge preobražaje i procese. I pored toga veoma su značajna autorova zapažanja i zaključak da su izvan modernizacijskih procesa ostale neke društvene sfere, „politika posebno“. Ovo „konzerviranje“ političke elite u navedenom periodu i ne čudi ako se zna da su još uvijek živjele u zanosu revolucionarnih ostvarenja, te da su članovi Partije po svojoj socijalnoj strukturi bili bliže seoskom nego gradskom stanovništvu. Važan segment rasvjetljavanja ekonomskih prilika u Bosni i Hercegovini u periodu od 1945. do 1952. godine, donosi knjiga dr. Senaida Hadžića, pod nazivom *Veliki zaokret: Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije*²³, koja elabolira najnovija saznanja do koje je autor došao tokom istraživanja u domaćim i inozemnim arhivima. Kroz navedenu publikaciju autor je pokušao historijski rasvijetliti agrarnu²⁴ i ekonomsku politiku i njihov uticaj na razvoj pojedinih industrijskih grana u Bosni i Hercegovinu u periodu od 1945. do 1952. godine, zatim ispitati ekonomsku politiku organa vlasti federalne Jugoslavije i odnos vlasti prema Bosni i Hercegovini: na koji način i u kojoj mjeri su usmjeravana sredstva za ekonomiju, a posebno na industrijski razvoj, koliko su iskorištavani ekonomski resursi koji su bili osnova za razvoj industrije Bosne i Hercegovine itd. Također, autor se kroz publikaciju dotakao i sukoba KPJ i Informbiroa, kao

²² Adnan Velagić, *Hercegovina od 1945. do 1952. godine. (Društveno-političke i privredne prilike)*, Mostar 2008; Husnija Kamberovića, *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Sarajevo 2011; Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*, Tešanj 2000.

²³ Senaid Hadžić, *Veliki zaokret: Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije (od 1880-ih do 1950-ih)*, Tuzla 2021.

²⁴ Kada je u pitanju agrarna politika, treba istaći historičara Izeta Šabotića, koji je kroz svoju knjigu *Tvrda kora i krvave brazde: Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine* (Tuzla 2021), ukazao na osnove razvoja agrarnih odnosa u Bosni i Hercegovini poslije završetka Drugog svjetskog rata.

i ekonomskih posljedica koje su se desile za vrijeme otvorenog sukoba.²⁵ Tu su i djela historičarke Vere Bukić-Kržišnik.²⁶

Značajan napredak na rasvjetljavanju posljedica Informbirovske krize i odraza na Bosnu i Hercegovinu, učinjeni su održavanjem dva naučna skupa, koja su održana pod pokroviteljstvom Savez društava „Josip Broz Tito” u Bosni i Hercegovini i iz kojih su proizašla i dva zbornika radova jedan 2006. godine (*Tito i Bosna i Hercegovina*), a drugi 2008. godine (*Istorijsko ne staljinizmu*²⁷). Značaj ovog zbornika leži u dvije ključne činjenice. Prva jeste šarolikost strukovne kompetencije referenata koji su iz svojih užih oblasti predstavili i dali ocjenu datog „historijskog procesa i Titovog NE“. Mnoštvo i kompleksnost tema, pored povremenog preklapanja, čitaocu daju višestruk uvid ne samo u ključne događaje nego rasvjetljavaju uzroke, početke, tok, refleksije, reakcije i posljedice „povijesnog NE“. Druga, iznimna vrijednost Zbornika jeste da su učesnici zaista nastojali dati realnu ocjenu historijskih dešavanja i historijskog značaja bez pribjegavanja crno-bijelim interpretacijama, tj. bez potpunog glorificiranja i opravdavanja djelatnosti partijskog i državnog rukovodstva, kao i bespoštedne kritike sistema „koji više ne postoji“. Ipak, mora se priznati da u pojedinim radovima čitalac na trenutak prepoznaje subjektivnost autora koja nadvladava naučnu objektivnost, što se obično izražava u bezrezervnim pohvalama jugoslavenskog socijalističkog sistema. Konstruktivna diskusija, dokumenti koji čitaocu na jednom mjestu prezentiraju arhivsku dokumentaciju i omogućavaju uvid u otvaranje „sukoba“, a nadasve savremeno, multidisciplinarno sagledavanje ovog procesa u *Prilozima* predstavljaju zaokruženu cjelinu značajnih historijskih događanja. Također, tu je i knjiga od Raifa Dizdarevića, *Sudbonosni podvig Jugoslavije. Podsjećanje na istorijeko NE staljinizmu - događaj koji je opredijelio budućnost Jugoslavije*.²⁸ U ovoj knjizi Raif Dizdarević, poprilično je na zadovoljavajući način uspio da predstavi historijsku podlogu i odnose između Jugoslavije i SSSR-a od kraja Drugog svjetskog rata pa do konca osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Treba napomenuti da je zbog autorove uloge u ovim historijskim događajima njegovo viđenje u određenim segmentima prožeto nostalgичnim gledanjem na prošlost. Upravo zbog toga u jednom trenutku dolazi do promjene načina pisanja, i to u trenutku kada autor prestaje da koristi izvore i počinje pisati na osnovu svojih bilješki i sjećanja. Zbog toga se može reći da je ovo djelo

²⁵ Senaid Hadžić, *Veliki zaokret: BiH u vremenu tranzicije*, 13-14.

²⁶ Vera Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna 1950*, Sarajevo 1991; Vera Kržišnik-Bukić, *Politika KPJ prema agrarnom i seljačkom pitanju na području Bosnaske krajine 1945-1948. Uvod u problematiku agrara i seljaštva u ranom socijalizmu*, Banja Luka 1988.

²⁷ Više o knjizi vidi: Smail Čekić, *Obrana nezavisnosti zemlje*. (<http://old.unsa.ba/s/images/stories/pdf/odbrana.pdf>. Pristup: 9.9.2021); Dženita Sarač, Prikaz: „Istorijsko ne staljinizmu“: Zbornik radova. Okrugli sto „Istorijsko ne staljinizmu“, Sarajevo, 28. juni 2008. godine, Savez društava „Josip Broz Tito“ u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2008, 306 str, *Prilozi*, br. 38, Sarajevo 2009, 342-345.

²⁸ Raif Dizdarević, *Sudbonosni podvig Jugoslavije. Podsjećanje na istorijeko NE staljinizmu - događaj koji je opredijelio budućnost Jugoslavije*, Sarajevo 2018.

ujedno i historijsko djelo, ali i jedna vrsta autorovog memoara. Literatura koja je korištena većinom je iz perioda Jugoslavije, stvarana pod uticajem vlasti. Nastojao je kroz cijelu knjigu da se drži glavnog zadatka, a to su odnosi Jugoslavije i SSSR-a nakon 1948. godine.²⁹

Određeni podaci u istraživanju, kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, može se naći i publikacijama kao što su: *Kadrovski rat za Bosnu i Hercegovinu (1945-1991)*; *Bosna i Hercegovina: Između Tita i rata*; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme Avnojevske Jugoslavije (1945-1953)*; *Bošnjačka politika XX stoljeća*; *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*; *Historija Bošnjaka*; *Informativni priručnik o Bosni i Hercegovini* i druge publikacije.³⁰ *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine* koja je rađena pod pokroviteljstvom CK SK Bosne i Hercegovine unaprijed joj je namijenjena posebna društvena uloga. Zbog toga je i razumljivo da je najviše prostora u knjizi zauzela obrada mjesta i uloge vladajuće komunističke političke formacije u društvu, unutrašnja struktura, idejna strujanja i odnos prema masovnim društveno-političkim organizacijama.

Informbirovska kriza se mora posmatrati sa šireg okvira poslijeratne situacije u Jugoslaviji, zatim međunarodnih okolnosti i historije međunarodnih odnosa Jugoslavije u periodu od 1948. do 1956. godine. Na ovom polju ima određen broj publikacija (knjiga, zbornika radova) koji su se bavili različitom tematikom, kao što je pitanje raskola/razlaza Tita i Staljina, zatim pitanjem državne represije prema pristalicama Informbiroa, pitanjem Golog otoka, pitanjem međunarodnih odnosa itd.³¹

²⁹ Više vidi: Omer Merzić, Prikaz knjige: Raif Dizdarević, *Sudbonosni podvig Jugoslavije: Podsjećanje na istorijsko NE staljinizmu – događaj koji je opredijelio budućnost Jugoslavije*, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo 2018, 229 str, *Prilozi*, br. 48, Sarajevo 2019, 332-336.

³⁰ Divna Janković, *Privredni razvoj Bosne i Hercegovine sa posebnim osvrtom na nacionalni dohodak*, Sarajevo 1977; *Materijalni i društveni razvoj Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine 1947-1984*, Sarajevo 1986; *Kultura u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini 1945-1975*, Sarajevo 1976; Senija Milišić, *Kulturna djelatnost u Bosni i Hercegovini 1945-1950*, Sarajevo 2012; Senija Milišić, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945-1958*, Sarajevo 2007; Muhamed Nametak, *Bosanski trougao u crvenoj zvijezdi. Kulturni tokovi i izgradnja socijalističkog društva u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1952. godine*, Sarajevo 2017.

³¹ Tomislav Badovinac (ur), *1948. Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom*, Zbornik radova, Zagreb 2009; Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990; Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1988; Josip Broz Tito, *Referati sa kongresa KPJ (SKJ)*, Sarajevo 1982; Vladimir Dedijer, *Izgubljena bitka J. V. Staljina*, Beograd 1978; Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat. Oglеди o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, Beograd 2014; Tvrtko Jakovina, Martin Pervišić (urednici), *The Tito-Stalin split. 70 years after*, Zagreb-Ljubljana 2020; *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, Zbornik radova, Beograd 1999; Ivan Kosić, *Goli otok – najveći Titov koncentracioni logor*, Zagreb 2009; Miladin Milošević (ur), *Tito-Staljin*, Zbornik radova, Beograd 2007; Miodrag Nikolić, *Informbiro*, Knjiga 1 i 2, Zagreb 1989; Martin Pervišić, *Povijest Golog otoka*, Zagreb 2019; Branko Pribičević Branko, *Sukob KPJ i Kominterne*, Beograd 1974; Radovan Radonjić, *Sukob KPJ sa Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije (1948-1950)*, Zagreb 1975; Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja. Sukob KPJ i Informbiroa*, Beograd 1984; Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd

Također, postoji i niz drugih publikacija koje se bave navedenom tematikom u užem kontekstu, poput knjige Dušana Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: Glavni procesi 1918-1985*³², gdje Bilandžić u ovoj knjizi markira važnije događaje i ukazuje na osnovne društvene procese i glavne tendencije u razvoju Jugoslavije, kao i knjige Branka Petranovića, samostalno i u koautorstvu³³. Pored Bilandžićeve i Petranovićeve knjige, važan oslonac može se naći i u knjigama odnosno sintetičkim ostvarenjima grupe autora *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, zatim knjige *Savez komunista i religija* i *Jugoslavija i komunisti*³⁴, kao i veliki broj drugih knjiga i zbornika.³⁵

Osim knjiga, ovaj period historije Bosne i Hercegovine osvjetljava se i kroz naučno utemeljene članke. Istraživanjem tematike Informbirovske krize i Bosne i Hercegovine od 1948. do 1956. godine, kao i odjeka i posljedica, bavio se veći broj historičara u okviru svojih članaka koji su objavljeni u više časopisa i zbornika radova kako u Bosni i Hercegovini, tako i šire. Tako radove/članke

1976; Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*, Los Angeles 1978; Tvrtko Jakovina, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945-1955*, Zagreb 2003; Ljubodrag Dimić (ur), *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945-1955 - slučaj Jugoslavije*, Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije, Beograd, 3-4. novembar 2003, Beograd 2005; Aleksandar Životić, *Jugoslovensko-sovjetske vojne suprotnosti (1947-1957). Iskušenja savezništva*, Beograd 2015; Jovanović Jadranka, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama 1945-1953*, Beograd 1985; *Jugoslavija u Hladnom ratu. Prilozi istraživanjima*, Zbornik radova, ur. Momčilo Mitrović, Radmila Radić, Beograd 2010; *Jugoslavija v Hladni vojni*, Zbornik radova, Ljubljana 2004; Vojislav G. Pavlović (ur), *The Balkans in Cold War. (Balkan federations, Cominform, Yugoslav-Soviet Conflict)*, Beograd 2011; Ranko Petković, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet. Spoljna politika Jugoslavije 1945-1985*, Zagreb 1985; Slobodan Selinić i dr. (ur), *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*, Beograd 2008; Slobodan Selinić, Dušan Bajagić, *Jugoslavija i svet 1945-1950: Hronologija*, Beograd 2010; Slobodan Selinić, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945-1952*, Beograd 2013; Tatjana Šarić, *U vrtlogu komunizma: Mladi Hrvatske 1945-1954*, Zagreb 2017; Branka Doknić, *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963*, Beograd 2013. i dr.

³² Dušana Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: Glavni procesi 1918-1985*, Zagreb 1985.

³³ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, Knjiga 3, (Socijalistička Jugoslavija 1945-1988), Beograd 1988; Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd, 1969; Branko Petranović, Čedomir Štrbac, *Istorija Socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1977; Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavenski federalizam. ideje i stvarnost*, Tom 2, Beograd 1987.

³⁴ *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd 1985; Ivan Cvitković, *Savez komunista i religija*, Sarajevo 1984; Boro Krivokapić, *Jugoslavija i komunisti*, Beograd 1988.

³⁵ Edvard Kardelj, *Sjećanje. Borba za priznavanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957*, Ljubljana-Beograd 1980; Budimir Miličić, *Ideološko-politička platforma Narodnog fronta Jugoslavije 1945-1953. godine*, Beograd 1978; Marija Obradović, *Narodna demokratija u Jugoslaviji 1945-1952*, Beograd 1995; *Jugoslovenska država 1918-1998*, Zbornik radova, Beograd 1999; Nikola Mijatov, *Milovan Đilas i evropski socijalisti 1950-1958*, Beograd 2019; Milan Gulić, *Od batine do Galca. Dunav u jugoslovenskoj politici prema Sovjetskom Savezu 1944-1953*, Beograd 2015; Ferdo Čulinović, *Državno-pravni razvitak Jugoslavije*, Zagreb 1963; Srđan Cvetković, *U ime naroda! Politička represija u Srbiji 1944-1953*, Beograd 2014; *Industrijski razvitak Jugoslavije. Elaborat-Ekspoze-Rezolucija*, Beograd 1957. i dr.

nalazimo u više časopisa u Bosni i Hercegovini (*Prilozi, Arhivska praksa, Historijski pogledi, Historijska traganja, Historia moderna Bosna i Hercegovina, Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* i dr), Srbiji (*Istorija 20. veka, Tokovi istorije* i dr), u časopisima Crne Gore, Hrvatske (*Časopis za suvremenu povijest* i dr), kao i u drugim časopisima van navedenih država. Svakako, značajan broj članaka/rasprava nalazimo i u objavljenim zbornicima radova. Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, određen broj historičara se bavio navedenom tematikom, gdje su u svojim radovima nastojali predstaviti odjeke i posljedice Informbirovske krize na području Bosne i Hercegovine.³⁶

Pored ovih članaka, koji se odnose na odjeke i posljedice Informbirovske krize na teritoriji Bosne i Hercegovine, navedeni događaj se mora posmatrati sa šireg okvira poslijeratne situacije u Jugoslaviji, zatim međunarodnih okolnosti i historije međunarodnih odnosa Jugoslavije od 1948. godine do 1956. godine. Na ovom polju ima određen broj članaka koji su objavljeni u časopisima i zbornicima radova, koji se odnose na Jugoslaviju u cjelini, a bavili su se različitom tematikom. Članci, predstavljaju korisnu dopunu za istraživanje i obradu tematike Informbirovske krize i njenih odjeka i posljedica na teritoriji Bosne i Hercegovine. Naučno utemeljeni članci uglavnom su objavljeni na osnovu historijskih izvora i literature. Autori su do svojih sinteza došli naučno prihvaćenom metodom, na osnovu historijskih izvora prvog reda i relevantne literature i kao takvi mogu adekvatno poslužiti za dalja istraživanja.

³⁶ Jasmin Jajčević, „Uz Tita i Partiju“. Djelatnost Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine i njihove reakcije na propagandu Informbiroa tokom 1948. i 1949. godine, *Historijski pogledi*, god. IV, br. 5, Tuzla 2021, 102-129. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.5.102>); Senaid Hadžić, Etatizam na primjeru obezbijedenog snabdijevanja stanovništva u uslovima poslijeratne obnove i prvog petogodišnjeg plana, *Historijski pogledi*, god. I, br. 1, Tuzla 2018, 170-186. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2018.1.1.170>); Safet Bandžović, Tito u sovjetskoj štampi: staljinistička tehnologija političkih obračuna 1948-1953, u: *Istorijsko NE staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008, 153-181; Denis Bećirović, Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina, u: *Tito i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova, Sarajevo 2006, 363-384; Drženko Đurović, Ministri informbirovcu u Vladi Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1948. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske*, god. IX, br. 9, Banja Luka 2017, 227-243. (<https://doi.org/10.7251/guars1709227d>); Draženko Đurović, Sarajevski informbiroovac: Juraj Marek, *Prilozi*, br. 47, Sarajevo 2018, 229-246; Draženko Đurović, Rodoljub Čolaković i informbirovske rasejpe 1948. godine, *Historijska traganja*, br. 19, Sarajevo 2020, 349-372. (<https://doi.org/10.51237/issn.2774-1180.2020.19.349>); Senaid Hadžić, Refleksije sukoba Informbiroa i KPJ-a na zaostajanje poljoprivrede u Bosni i Hercegovini (1949-1952), *Istraživanja*, br. 3, Mostar 2008, 75-90; Husnija Kamberović, Stavovi rukovodstva komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini o sukobu sa Informbiroom 1948. godine, u: *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Sarajevo 2011, 124-149; Senija Milišić, O nekim implikacijama sukoba sa Informbiroom, *Istorijsko NE staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008, 97-111; Izet Šabotić, Informbiro i agrarno pitanje, *Istorijsko NE staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008, 205-217; Adnan Velagić, Refleksije sukoba Informbiroa i KPJ na području Hercegovine, *Istorijsko NE staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008, 191-205 i dr.

Istraživački poduhvati na domaćim i inostranim univerzitetima

Kada je riječ o rukopisima, misli se na magistarske i doktorske disertacije koje su odbranjene na fakultetima u Bosni i Hercegovini i zemljama okruženja, a i šire. Pregledavajući popise odbranijenih magistarskih i doktorskih disertacija na fakultetima, može se uočiti da u Bosni i Hercegovini nije posvećena pažnja ovoj tematici, osim jednog magistarskog rada koji je odbranjen još 2004. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, pod nazivom *Odjeci i posljedice sukoba KPJ-Kominform (Informbiro) u Tuzlanskoj oblasti (1948-1953)*, autora Denisa Bećirovića, a već naredne 2005. godine ovaj rad je predložen u publikaciju (knjigu). Pored ovog magistarskog rada, nije se pronašlo više radova, osim što se historičarka Vera Katz, kroz svoju doktorsku disertaciju, a posle i objavljenju knjigu *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine od 1945. do 1952. godine*, znatnim dijelom dotakla utjecaja Informbirovske krize na društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine od 1945. do 1953. godine. Svakako tu je i doktorska disertacija historičara Senaida Hadžića, *Historijski proces preobražaja bosanskohercegovačkog društva iz agrarnog u industrijsko u vrijeme poslijeratne obnove i prvog petogodišnjeg plana*.³⁷ Navedenu disertaciju historičar Senaid Hadžić je 2021. godine, dopunio i objavio kao knjigu pod nazivom *Veliki zaokret: Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije (od 1880-ih do 1950-ih)*.

S druge strane u Hrvatskoj i Srbiji, na fakultetima u Zagrebu³⁸, Osijeku³⁹, Puli⁴⁰ i Beogradu⁴¹, nalazimo odbranijenene diplomske, završne radove, zatim magistarske i doktorske disertacije o tematici Informbirovske krize ili samo jednog segmenta krize, posmatrajući je iz više uglova kao što su: sportska

³⁷ Senaid Hadžić, *Historijski proces preobražaja bosanskohercegovačkog društva iz agrarnog u industrijsko u vrijeme poslijeratne obnove i prvog petogodišnjeg plana*, Fakultetu humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Mostar 2007.

³⁸ Vjekoslav Blastein, *Slika Tita u popularnoj kulturi između 1948. i 1953. godine: Komparativna analiza*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2019; Dijana Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena: Antifašistička fronta žena (1945-1953)*, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu - Centar za hrvatske studije, Zagreb 2014; Luka Lucin, *Sportska natjecanja kao odraz političkih promjena u kontekstu sukoba Tito-Staljin (1948-1953)*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2016; Martin Previšić, *Povijest Informbiroovskog logora na Golom otoku 1949-1956*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2014.

³⁹ Vedrana Lojen, *Sukob sa Informbiroom 1948. godine*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek 2013; Silvijo Šaur, *Lik i djelo Josipa Broza Tita*, Završni rad, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek 2015.

⁴⁰ Matej Puljić, *Sukob Tito-Staljin*, Završni rad, Filozofski fakultet Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula 2017.

⁴¹ Vladimir Lj. Cvetković, *Jugoslovenska politika prema zemljama narodne demokratije u susedstvu 1953-1958. godine*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2012; Željko Ž. Mirkov, *Spoljna politika Jugoslavije 1948-1956 i pitanje Balkanskog pakta*, Doktorski rad, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd 2018.

natjecanja, logor na Golom otoku, o djelovanju antifašističkog fronta žena, spoljnoj politici Jugoslavije i dr.

Pored navedenih, tematika sukoba Staljina-Tita i jugoslovensko-sovjetskih odnosa bila je predmetom analize i istraživanja i na svjetskim univerzitetima u Sjedinjenim Američkim Državama i u Evropi. Tema doktorskih disertacija bile su veoma interesantne i zanimljive i donosile su nove aspekte i poglede iz različitih uglova, a to su: *From the Tito-Stalin split to Yugoslavia s finish connection: Neutralism before non-alignment 1948-1958 - Od raskola Tito-Staljin do prekida veze s Jugoslavijom: Neutralizam prije nesvrstanja 1948-1958*⁴²; *Yugoslav-Soviet relations 1953-1957: Normalization, Comradeship, Confrontation - Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1953-1957: Normalizacija, zajedništvo, konfrontacija*⁴³; *A traditional friendship? France and Yugoslavia in the Cold war world 1944-1969, Tradicionalno prijateljstvo? Francuska i Jugoslavija u svijetu hladnog rata 1944-1969*⁴⁴; „*A rat role to be watched*” - *CIA analyses of the Tito-Stalin split 1948-1950* - „*Uloga štakora koju treba posmatrati*” - *CIA analiza raskola Tito-Staljin 1948-1950*.⁴⁵

Svi navedeni rukopisi historičaru može pomoći, da što bolje sagledaju okolnosti koje su se desile u vrijeme Informbirovske krize, kako u Evropi, tako i u Jugoslaviji i kakve je refleksije imala na teritoriji Bosne i Hercegovine u periodu od 1948. do 1956. godine.

Historijski izvori

Bez istraživanja i korištenja historijskih izvora prvog reda koji su adekvatni za navedenu temu nema originalnog naučnog rada iz oblasti historije i historiografije. To se dakako odnosi na neobjavljenu arhivsku građu koja je pohranjena i čuva se u arhivima. Za ovdje postavljeno naučno-istraživačko pitanje potrebno je vršiti istraživački rad prije svega u arhivima u Bosni i Hercegovini, te u Arhivu Jugoslavije u Beogradu i Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

⁴² Elina Rinna Kullaa, *From the Tito-Stalin split to Yugoslavia s finish connection: Neutralism before non-alignment 1948-1958*, Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, College Park (USA), in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy 2008.

⁴³ Svetozar Rajak, *Yugoslav-Soviet relations 1953-1957: Normalization, Comradeship, Confrontation*, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, London School of Economics and Political Science University of London, London, February 2004.

⁴⁴ Katarina Todić, *A traditional friendship? France and Yugoslavia in the Cold war world 1944-1969*, A Thesis Submitted to the School of Graduate Studies in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosoph, McMaster University (Canada), March 2015.

⁴⁵ Mehta Armstrong Coleman, „*A rat role to be watched*” - *CIA analyses of the Tito-Stalin split 1948-1950*, A thesis submitted to the Graduate Faculty of North Carolina State University in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Master of Arts, History, Raleigh 2005, 169 str.

Istraživanje i proučavanje historijskog pitanja „Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina od 1948. do 1956. godine” naučnik istraživač odnosno historičar, mora biti svjestan niza činjenica koji takvo opredjeljenje metodološki i sadržajno čine složenim i krajnje osjetljivim naučnim zadatkom, posebno, ako se ima u vidu mali broj radova (knjiga i dr) koji su se bavili periodom historije Bosne i Hercegovine od 1948. do 1956. godine. Pravdanje naučnika historičara uglavnom se nalaze u teoriji historijske distance od određenih događaja, zatim nesređenosti i nedostupnosti arhivske građe, kao i to da ne postoji jedinstveni fond sa arhivskom građom koja se striktno bavi navedenom problematikom. Ovo iz razloga je, da historičar/istraživač ove tematike se nalazi u poziciji mukotrpnog istraživanja velikog broja arhivskih fondova iz raznim oblasti, te odabirom i prikupljanje onih izvora i dokumenata koji su važni za razumjevanje navedene tematike, te komparirajući iste sa drugim historijskim izvorima (objavljenim izvorima, štampom, literaturom i dr).

Najvažniji i najobimniji dio posla pri istraživanju navedene problematike pripada istraživanju historijskih izvora koji čine glavnu podlogu za sagledavanje naučne problematike navedene teme. Za istraživanje navedene tematike historičar/istraživač treba da konsultuje i istraži veliki broj fondova koji se nalaze u Arhivu Jugoslavije u Beogradu (Srbija), Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (Hrvatska), zatim u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, te entiteskim i kantonalnim arhivima u Bosni i Hercegovini čija arhivska građa može pomoći u rasvjetljavanju navedene problematike na području Bosne i Hercegovine.

Nezaobilazna arhivska građa na kojoj treba posvetiti posebnu pažnju, za razumjevanje problematike i promjena koji su uslijedili na političkom nivou je konsultovanje arhivskih fondova partijske (komunističke) provincijencije tj. fondova KPJ/SKJ na državnom i na lokalnom nivou, kao i arhivski fondovi u Arhivu Bosne i Hercegovine koji se tiču privrede, industrije, kulture i prosvjete, vjerskih zajednica i dr.

Historijski izvori prvog reda

U toku istraživanja ove teme akcenat treba staviti na do sada nedovoljno istraženu i neobjavljenu arhivsku građu kao primaran historijski izvor. Upravo arhivska građa čini osnovu cjelokupnog istraživanja navedene teme. Veoma obimna i temeljita istraživanja treba biti istražena u arhivima Bosne i Hercegovine, te u *Arhivu Jugoslavije* u Beogradu, kao i u *Hrvatskom državnom arhivu* u Zagrebu.

Najznačajniji arhivski fondovi pohranjeni su u Arhivu Bosne i Hercegovine⁴⁶ u Sarajevu. Međutim, arhivska građa koja se u njima nalazi, nije

⁴⁶ Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu osnovan je Uredbom Vlade NR Bosne i Hercegovine 12. decembra 1947. godine sa zadatkom da skuplja, sređuje, čuva i po propisanim uslovima omogućuje proučavanje arhivskog materijala koji se odnosi na državni život i razvitak, kao i privrednu, političku i kulturnu historiju naroda. O Arhivu Bosne i Hercegovin vidi više: Božo Madžar, Ljiljana

kompletna, a često nedostaju ključni dokumenti kao što su zapisnici, analize, izvještaji i sl. Osim toga, neki od fondova su nesređeni, a historijska dokumentacija u njima nije odvojena od one administrativnog karaktera. To se posebno odnosi na fondove organa vlasti i uprave, koji su veoma brojni i obimni. Detaljno istraživati arhivsku građu, koja nema popisa inventara odnosno za koju ne postoje gotovo nikakava naučno-obavještajno sredstva je nešto što bi se moglo nazvati sizifovim poslom. U Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu potrebno je istražiti fondove na osnovu kojih bi se mogla rasvijetliti pitanja utjecaja Informbirovske krize na političke, ekonomske i društvene prilike u Bosni i Hercegovini u periodu od 1948. do 1956. godine. Između ostalog to su fondovi: *Vlada NRBiH – Sarajevo* (1945-1953); *Skupština SRBiH - Sarajevo* (1946-1992); (1945/1963); *Glavni zadružni savez Bosne i Hercegovine* (1945-1962); *Ministarstvo prosvjete NRBiH* (1945-1951); *Ministarstvo industrije i rudarstva NRBiH* (1945-1950); *Ministarstvo poljoprivrede NRBiH* (1945-1951); *Komitet za spoljnu trgovinu* (1946-1951); *Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine* (Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu; (1919-1991); (1941/1989); *Glavni odbor Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine* (1945-1953); *Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRBiH* (1951-1956) i drugi fondovi.⁴⁷ Iz navedenih fondova značajni podaci koji se mogu crpiti su podaci o stanju ekonomije, poteškoćama u provođenju petogodišnjeg plana, zatim sagledavanju političkih procesa, duštvenog života i dr. Pored fondova, nezaobilazni dio ahivske građe čine i lične zbirke pojedinaca, koji su u navedenom periodu aktivno učestvovali u političkom životu Bosne i Hercegovine, a to su zbirke: *Đuro Pucar Stari*⁴⁸, Sarajevo (1899-1979); (1929/1979); *Avdo Humo*⁴⁹, Beograd (1914-);(1943/1983); *Rato Dugonjić*⁵⁰, Sarajevo(1916-); (1937/1984).

Gaković, Katica Tadić, *Arhiv Bosne i Hercegovine 1947-1977*, Sarajevo 1977; *Vodič Arhiva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1987; <http://www.arhivbih.gov.ba/arhiv-bosne-i-hercegovine> (Pristup: 9.9.2021).

⁴⁷ Vidi više: <http://www.arhivbih.gov.ba/arhivski-fondovi-i-zbirke> (Pristup: 9.9.2021).

⁴⁸ Đuro Pucar Stari bio je sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije Bosne i Hercegovine (1943-1952), kao i predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine (1952-1965).

⁴⁹ Avdo Humo bio je član SKOJ-a od 1934, a Komunističke partije Jugoslavije od 1935. godine. Jedan od istaknutijih aktivista KPJ pred Drugi svjetski rat. Od kraja Drugog svjetskog rata do 1963. godine redovno je biran za republičkog saveznog poslanika. Bio je organizacioni sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Predsjednik Izvršnog vijeća Narodne skupštine SR Bosne i Hercegovine (1953-1956). Vidi više: Arhiv Bosne i Hercegovine, *Lični fond Avdo Humo (1914-1983)*, k-11, dok. 219, *Biografija Avde Hume*; Dženita Sarač - Rujanac, Prilog političkoj biografiji Avde Hume – vijećnika Trećeg zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova, ANUBiH, Posebna izdanja, knj. CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 15, Sarajevo 2020, 175-204.

⁵⁰ Rato Dugonjić u KPJ je od 1937. godine. Od 1948. biran je u CK SKJ i u Predsjedništvo CK SKJ.

Od lokalnih i entiteskih arhiva, tu su fondovi *Historijskog arhiva Sarajevo*⁵¹: *Oblasni komitet Saveza komunista Sarajevo* (1949–1952); *Gradski komitet Saveza komunista Sarajevo* (1945–1955).⁵² Fondovi *Arhiva Republike Srpske*, Banja Luka⁵³: *Oblasni komitet KP Banja Luka* (1949–1952); *Sreski komitet SK Banja Luka* (1945–1966); (1945/1946) i *Gradski komitet KP Banja Luka* (1945–1955).⁵⁴ Fondovi *Arhiva Tuzlanskog kantona*⁵⁵, Tuzla: *Oblasni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine Tuzla* (1949–1955); *Sreski komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine Tuzla* (1945–1966)⁵⁶ i zbirka *Cvijetin Mijatović-Majo*⁵⁷. Fondovi *Arhiva Hercegovačko-neretvanskog*

⁵¹ Historijski arhiv Sarajevo, osnovan je 1948. godine. Prvobitno je nosio naziv Arhiv grada Sarajeva. Odluku o osnivanju arhiva, koja je donesena pod brojem I/6491, donio je Narodni odbor grada Sarajeva 3. maja 1948. godine. Odluka je stupila na snagu objavljivanjem u “Službenom listu NRBiH”, br. 20, od 20. maja 1948. godine. U junu mjesecu 1975. godine Arhiv grada Sarajeva mijenja ime i od tada nosi naziv Istorijski arhiv Sarajevo. Odlukom Skupštine Kantona Sarajevo od 24. jula 1997. godine, Kanton preuzima prava osnivača JU Istorijski arhiv Sarajevo. Više vidi: https://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=104 (Pristup: 9.9.2021). Grupa autora, *Istorijski arhiv Sarajevo*, Sarajevo 1987; Grupa autora, *Vodič kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajevo*, Sarajevo 2003.

⁵² Više vidi: http://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=986 (Pristup: 9.9.2021).

⁵³ Arhiv Republike Srpske sa sjedištem u Banja Luci osnovan je 1992. godine. U njegov sastav ušli su bivši Arhiv Bosanske Krajine u Banja Luci kao sjedište nove institucije, Regionalni arhiv Doboj i Istorijski arhiv Foča. Arhiv RS uspostavio je regionalne kancelarije u Zvorniku, Sokocu i Trebinju. Arhiv RS prikuplja, štiti, čuva, sređuje, obrađuje i daje na korišćenje arhivsku građu na cjelokupnoj teritoriji Republike Srpske. Više vidi: Bojan Stojnić, *Arhiv Republike Srpske: Od gradske do institucije od nacionalnog značaja (1953–2018)*, Banja Luka 2018; Bojan Stojnić, *Arhiv Republike Srpske 1953–2013 — Archives of the Republic of Srpska 1953–2013*, Banja Luka 2013; Nebojša Radmanović (priredio), *Arhiv Bosanske Krajine Banjaluka 1935–1983*, Banja Luka 1983.

⁵⁴ Vidi: https://arhivrs.org/?page_id=357; <http://arhipedija.com/> (Pristup: 9.9.2021).

⁵⁵ Arhiv Tuzlanskog kantona je osnovan Odlukom Gradskog narodnog odbora Tuzla 01. jula 1954. godine, a na osnovu Preporuke Izvršnog vijeća NR Bosne i Hercegovine broj 3768/53 od 24. januara 1954. godine. Osnovan je kao Arhiv grada Tuzle, ali se ubrzo njegova funkcija proširila na područje tuzlanskog sreza, a potom i na područje ostalih srezova sjeveroistočne Bosne (19 opština). Zbog svoje regionalne funkcije Arhiv je 1966. godine promijenio ime u Istorijski arhiv Tuzla. Nakon ukidanja srezova 1966. godine, u okviru nove koncepcije daljeg razvoja arhivske službe u Bosne i Hercegovine, došlo je sredinom 1968. godine do integracije sa Arhivom Doboj, čime se područje njegovog djelovanja proširilo na još 10 opština – ukupno 28. U toku svog djelovanja Arhiv je više puta mijenjao smještajni prostor, da bi konačno 1988/1989. godine preselio u adaptirani prostor zgrade starog „Grafičara“ (ulica Franje Ledera broj 1), gdje se i danas nalazi. Više vidi: Sulejman Ramić, Nizara Mušović Tadić, *Regionalni istorijski arhiv Tuzla 1954–1979*, Tuzla 1979; Grupa autora, *Vodič Arhiva Tuzla*, Tuzla 1989; Azem Kožar, *Regionalni istorijski arhiv Tuzla 1954–1994*, Tuzla 1995; Grupa autora, *Pedeset godina Arhiva u Tuzli (1954–2004)*, Tuzla 2005; Izet Šabotić, Nermana Hodžić, Selma Isić, *Vodič kroz arhivske fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*, Tuzla 2012; Izet Šabotić, Sead Selimović, *Biobibliografija zaposlenika Arhiva Tuzlanskog kantona (povodom 60 godina rada 1954–2014)*, Tuzla 2014.

⁵⁶ Vidi inventare: https://www.arhivtk.ba/?page_id=374 (Pristup: 9.9.2021).

⁵⁷ Cvijetin Mijatović bio je društveno-politički radnik u SR Bosni i Hercegovini. Od juna 1943. godine bio je sekretar Oblasnog komiteta KPJ i sekretar Oblanog komiteta Narodnooslobodilačkog fronta za Istočnu Bosnu. Bio je član ZAVNOBiH-a i član AVNOJ-a (od drugog zasjedanja u Jajcu, novembra 1943. godine. Nakon rata, obavljao je mnoge odgovorne državne i partijske funkcije:

kantona⁵⁸, Mostar: *Sreski komitet Saveza komunista BiH Konjic* (1942-1955); *Oblasni komitet Komunističke partije Bosne i Hercegovine Mostar* (1949-1951).⁵⁹ Fond *Arhiva Unsko-sanskog kantona*, Bihać: *Sreski komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine Bihać* (1945-1966) i zbirka *Cazinska buna 1950*.⁶⁰ Fond Kantonalnog arhiva Travnik⁶¹, Travnik: *Sreski komitet KP Bosne i Hercegovine Zenica* (1948-1955).

Fondovi *Arhiva Jugoslavije*⁶², Beograd: *Predsjedništvo Vlade FNRJ 1944-1953*. (fond br. 50); *Antifašistički front žena Jugoslavije* (1945-1953) (fond br. 141); *Kancelarija Maršala Jugoslavije* (1943-1953) (fond br. 836); *Saveza komunista Jugoslavije* (1919-1990) (fond br. 507)⁶³, te fondovi *Hrvatskog*

ministar u Vladi Narodne Republike Bosne i Hercegovine, od 1945. do 1958. godine; direktor lista „Komunist“, organa Saveza komunista Jugoslavije, od 1958. do 1961. godine; veleposlanik Jugoslavije u Sovjetskom Savezu, od 1961. do 1965. godine; predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, od 1965. do 1969. godine; član Predsjedništva SFRJ od 1974. godine, a od 15. maja 1980. do 15. maja 1981. godine i predsjednik Predsjedništva SFRJ. Više vidi: Arhiv Tuzlanskog kantona, *Lični fond Cvijetin Mijatović 1931-1988*, k-1, serija Ia, dok. Ia2, *Biografski podaci Cvijetina Mijatovića*.

⁵⁸ Arhiv Hercegovacko-neretvanskog kantona/županije nastao je Odlukom Vlade HNK/Ž od 30. jula 2004.godine, spajanjem Arhiva Hercegovine Mostar i Arhiva Hrvatske Republike Hercegovina. Osnivanjem Arhiva Hercegovine u Mostaru, 1954. godine počinje organizovana djelatnost prikupljanja, čuvanja, zaštite i obrade arhivske građe u Hercegovini. O značaju, važnosti i ulozi Arhiva u Mostaru i regiji govori količina arhivske građe i sredenost arhivskih fondova, uspješna zaštita van Arhiva, korištenost arhivskih vrijednosti u naučne i dokazne svrhe, kulturno-obrazovna i izložbena aktivnost, te zavidna izdavačka djelatnost. Arhiv je osnovan 4. jula 1954. godine, rješenjem Narodnog odbora grada Mostara, br. 14653/54 pod nazivom "Arhiv grada Mostara". Vidi: <https://arhivhkn-z.ba/o-nama/historija-arhiva/> (Pristup: 9.9.2021); Grupa autora, *45 godina Arhiva Hercegovine*, Mostar 1999.

⁵⁹ O fondovima i zbirkama vidi: Grupa autora, *Vodič kroz fondove i zbirke Arhiva Hercegovine*. Mostar 1973; <http://arhivhkn-z.ba/fondovi-i-zbirke/> (Pristup: 9.9.2021).

⁶⁰ O Arhivu (osnovan 1982. godine) više vidi: <https://www.facebook.com/arhiv.usk/about/> (Pristup: 9.9.2021). *Pregled arhivskih fondova i zbirki u Arhivu USK-a Bihać od 1880-2006. godine*. (Interno dostavljeno).

⁶¹ Arhiv je osnovan 15. marta 1954. godine. Više o fondovima i zbirkama vidi: *Popis fondova 20i20zbirki Kantonalnog arhiva Travnik.pdf*. <https://sbk-ksb.gov.ba/hr/kantonalni-arhiv.html> (Pristup: 9.9.2021).

⁶² Opštim zakonom o državnim arhivama osnovana je 21. januara 1950. godine Državna arhiva FNRJ. Arhiv je nekoliko puta menjao ime, a najduže je radio i u javnosti je najpoznatiji kao Arhiv Jugoslavije. Arhiv je nadležan da prikuplja, čuva, sređuje, obrađuje i daje na korišćenje arhivsku građu nastalu radom institucija jugoslovenske države (od osnivanja 1918. do raspada 2006. godine) i pojedinih ličnosti. Više o Arhivu Jugoslavije vidi: Grupa autora, *Arhiv Jugoslavije 1950-1995*, Beograd 1995; Komnen Pijevac (urednik), *Arhiv Jugoslavije 1950-2000*, Beograd 2000; Лилијана Ратковић-Трифуновић ... и др, *Архив Југославије = The Archives of Yugoslavia*, Beograd 2010.

⁶³ O fondovima i zbirkama Arhiva Jugoslavije vidi: Grupa autora, *Arhiv Jugoslavije: vodič za korisnike arhivske građe*, Beograd 1985; Grupa autora, *Indeks sadržaja informativnih sredstava sredenih i obrađenih fondova i zbirki Arhiva Jugoslavije*, knj. 1-2, Beograd 1995; Dušan Jončić, Gojko Malović, Saša Ilić, Nada Petrović, *Vodič kroz zbirke = A Guide Through Collections*, Beograd 2007; Branka Doknić, Milić F. Petrović, *Vodič kroz fondove Arhiva Jugoslavije 1945-2006*, knjiga 1, Beograd 2014; Branka Doknić, *Vodič kroz fondove Arhiva Jugoslavije 1945-2006*, knjiga 2, Beograd 2018.

*državnog arhiva*⁶⁴, Zagreb: HR-HDA-1561. *Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske*; HR-HDA-1220. *Savez komunista Hrvatske. Centralni komitet*.⁶⁵

Pored pomenutih historijskih izvora, važan segment je istraživanje tematike Informbirovske krize i njenog utjecaja na teritorij Bosne i Hercegovine su i dokumenta (strogo povjerljiva) Službe državne bezbjednosti Bosne i Hercegovine, bivše Uprave državne bezbjednosti (UDB-a), čija je građa strogo čuvana i pohranjena u *Arhivu obavještajno-sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine*. Riječ je o izvještajima, elaboratima i analizama rada po Informbirou.⁶⁶ Uvidom u ove dokumente došlo bi se do veoma važnih saznanja i informacija, koje su bile nepoznate do sada naučnoj javnosti.

Predstavljani fondovi, su osnova da se pristupi u istraživanju i elaboriranju navedene teme, međutim, nije čest slučaj da se svi fondovi ne iskoriste. Naime, historičar u svome istraživanju može iz određenog broja fondova, doći do dokumenata koji će mu u kombinaciji sa ostalim historijskim izvorima, pomoći, da rasvijetli i odgovori na navedenu temu, ali to sve zavisi od kompetencije i sposobnosti historičara.

Objavljeni historijski izvori

Pored historijskih izvora prvog reda, tu su i objavljeni historijski izvori koji predstavljaju, također važan segment historičaru u procesu njegovog istraživanja i pisanja određene teme, u ovom slučaju tematike kojim se bavi ovaj rad. Građa je raznovrsna, a najviše objavljivanjem arhivske građe, bavili su se institucije, a u ovom slučaju i pojedinci, kojima je tematika ovog rada bila u užem ili širem kontekstu predmet bavljenja i istraživanja.

⁶⁴ Više o Hrvatskom državnom arhivu vidi: <http://www.arhiv.hr/hr-hr/O-nama/Povijest> (Pristup: 9.9.2021).

⁶⁵ O fondovima i zbirkama Hrvatskog državnog arhiva vidi: *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. I, Zagreb 2006; *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, Kazala i bibliografija, sv. II, Zagreb 2007. Također vidi: <http://www.arhiv.hr/hr-hr/Istrazite-gradivo>; <https://hais.arhiv.hr/HDA/> (Pristup: 9.9.2021).

⁶⁶ Riječ je o arhivskoj građi koja sadrži oko 67.000 dosijea lica u periodu od 1944-1992. godine, 3.500 dosijea izvora, nekoliko desetina hiljada informacija, depeša vezanih za akcije SDB-a. 3.000 elaborata i mnoštvo druge strogo čuvane dokumentacije. Informaciju o navedenoj arhivskoj građi sam pronašao u feljtonima koji su izlazili u novinama pod nazivom „Jutanje novine“ tokom februara 2001. godine. Milenko Pajić, „Jutanje“ istražuju tajne arhive UDB-e“, *Jutanje novine*, februar 2001.

Objavljivanje dokumenata najviše su se bavili naučnici poput Branka Petranovića, Momčila Zečevića⁶⁷, Vladimir Dedijera⁶⁸ i dr. Također, potrebno je istaći Radoicu Luburića, naučnika iz Crne Gore, koji je donio u okviru svoje knjige *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955*, dosta značajnih dokumenata kako iz arhiva sa prostora bivše Jugoslavije, tako posebno iz arhiva Rusije. Njegova knjiga odnosno zbornik dokumenata doživio je dva izdanja, posljednji 2007. godine.⁶⁹

Pored ovih zbornika dokumenata treba istaći i objavljene zapisnike i odluke sa sjednica Narodne vlade Bosne i Hercegovine, sjednica i kongresa CK KPJ, Zapisnici Politbiroa CK KP Hrvatske/SKH za period od 1945. do 1959. godine, kao i pisma koji su razmjenjivani između CK KPJ i CK SKP (b).⁷⁰ Svakako tu je i druga objavljena građa, koja se odnosi dokumente o agresivnim postupcima vlada „istočnog bloka” prema Jugoslaviji, zatim dokumenti o spoljnoj politici Jugoslavije 1948, o kulturnoj politici Jugoslavije, zatim o dokumentima o jugoslovensko-sovjetski odnosima 1945-1956. i drugi.⁷¹ Pitanja industrijskog razvoja, izvršenje petogodišnjeg plana, problem regrutiranja radne snage, dobrovoljni rad, takmičenje itd, veoma često su se nalazili na dnevnom redu partijskih foruma koji su pratili ekonomska zbivanja, donoseći

⁶⁷ To su djela: Branko Petranović, *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*, Beograd, 1995; Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1984, Zbirka dokumenata*, Beograd 1985; Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost, Tematska zbirka dokumenata, II*, Beograd 1987; *Sjednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952)*, priredili Branko Petranović, Ranko Končar i Radovan Radonjić, Beograd 1985.

⁶⁸ Vladimir Dedijer, *Dokumenti 1948*, sv. 1, 2, 3, Beograd, 1979/80.

⁶⁹ Radoica Luburić, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955*, Tematska zbirka dokumenata, prvo izdanje, Podgorica 1999, 777, drugo izdanje, Podgorica 2007, 781.

⁷⁰ *Četvrti plenum CK KPJ* (3. i 4. juni 1951), Beograd 1951; *Narodna vlada Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1945-1948*, Zapisnici, priredila Rosa Cvijanović, Sarajevo 1985; *Odluke V. kongresa Komunističke partije Jugoslavije*, Beograd 1948; *Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije*, izvještaji i referati. Beograd 1948; *Pisma CK KPJ i pisma CK SKP (b)*, Beograd 1948.

⁷¹ *Bela knjiga o agresivnim postupcima vlada SSSR-a, Poljske, Čehoslovačke, Rumunije, Bugarske, Mađarske i Albanije prema Jugoslaviji*, Ministarstvo inostranih poslova FNRI, Beograd 1951; B. Doknić, M. F. Petrović, I. Hofman, *Kulturna politika Jugoslavije 1945-1952*, Zbornik dokumenata, Knjiga I, II, Beograd 2009; *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1948*, Beograd 1987; *Jugoslavija 1918-1988. Statistički godišnjak*. Savezni zavod za statistiku, Beograd 1989; *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1945-1956*, Zbornik dokumenata, Beograd 2010; *Jugoslavija i SSSR. Susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR 1946-1964*, Dokumenti o spoljnoj politici Jugoslavije, Beograd 2014; Milan Terzić, Mihajlo Basara, Dmiatar Tasić, *Informbiro i Jugoslovenska (narodna) armija*, Zbornik dokumenata, Beograd 2015; Grupa autora, *Zatočenici Golog Otoka: registar lica osuđenih zbog Informbiroa*, Dokumenta službi bezbjednosti, Beograd 2016; Goran Miloradović, *Između dve otadžbine - jugoslovenski politički emigranti u Sovjetskom Savezu 1948-1956*, Dokumenti službi bezbjednosti, Beograd 2016; *Zapisnici Politbiroa CK KPH/Izvršnog komiteta SKH*, sv. I, II (1945-1952), Zagreb 2006, sv. III (1952-1954), Zagreb 2008. i sv. IV (1955-1959), Zagreb 2010; *Statistički godišnjak Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1945-1953. godine*, Sarajevo 1954; *Kultura i umetnost 1953-1955. Statistički bilten*, Beograd 1957.

ponekad ključne odluke. Navedene dokumente nadopunjuju zapisnici Privrednog savjeta Vlade FNRJ.⁷²

Svakako vrijedno pažnje je zbornik dokumenata pod nazivom *The Cominform Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949*, Feltrinelli Editore, Milano 1994, 1054 str. Knjigu „Informbiro, *Zapisnici tri konferencije 1947/1948/1949*.” objavili su Ruski centar za zaštitu i proučavanje gradiva za modernu povijest i talijanska Fondacija Fertinelli.

Riječ je o kritičkom izdanju dokumenata značajnih za proučavanje međunarodnog komunističkog pokreta u poslijeratnom razdoblju, vanjske politike Staljinove Rusije, te početaka hladnog rata. Objavljeni izvori čuvaju se u Ruskom centru, najznačajnijem arhivu za historiju socijalističkog i komunističkog pokreta dvadesetog stoljeća. Tekstovi zapisnika triju konferencija objavljeni su na temelju izvornika pisanih pisaćim strojem te na temelju kopija zapisnika iz zbirke Informbiro (fond 575, opis I, delo 1.46, 731) pohranjenih u Ruskom centru. Kopije zapisnika Ruskog centra uspoređene su s originalima, koje su potpisali sudionici konferencija, pohranjenima u Arhivu predsjednika Ruske federacije.⁷³

Pored ovog zbornika dokumenata, postoji i dvotomni zbornik dokumenata pod nazivom *Vostočnaja Evropa v dokumentah Rossijskih arhivov*, 1944-1953. Tom I (1944-1948), 985 str, tom II (1949-1953), 1004 str, „Sibirskij hronograf”, Moskva-Novosibirsk 1997, 1998. Zbornik *Istočna Evropa u dokumentima ruskih arhiva 1944-1953*, sa svoja dva toma, predstavlja jedno od nastojanja recentne ruske arhivske i historijske nauke za otvaranjem pitanja utemeljenih na izvornom materijalu, koja bi potpunije razjasnila okolnosti nekih unutrašnjih i vanjskopolitičkih događaja što su obilježili sredinu 40-ih i početak 50-ih godina ovog stoljeća. Prvim je dijelom obuhvaćeno razdoblje 1944-1948. da bi sljedeće godine izašao i drugi svezak koji zatvara cjelinu u periodu od 1949. do 1953. Vrijeme od kraja Drugoga svjetskog rata do godine Staljinove smrti karakteristično je u svjetskoj historiji po stvaranju osnova hladnoratovske, blokovske politike i planskom formiranju uporišta socijalističkog poretka pod najizravnijim utjecajem SSSR-a. Pojam Istočne Europe, u tom kontekstu, javlja se kao geopolitička odrednica jednog vremena. Zemlje koje su mu tada pripadale

⁷² Miodrag Zečević, Bogdan Lekić (priredili), *Privredna politika Vlade FNRJ. Zapisnici Privrednog savjeta Vlade FNRJ 1944-1953*, knj. 1 (14. XII 1944 – 31. III 1949), Beograd 1995; Bogdan Lekić, Miodrag Zečević (priredili), *Privredna politika Vlade FNRJ. Zapisnici Privrednog savjeta Vlade FNRJ 1944-1953*, knj. 2 (1. IV – 9. XII 1949), Beograd 1995; Miodrag Zečević, Bogdan Lekić (priredili), *Privredna politika Vlade FNRJ. Zapisnici Privrednog savjeta Vlade FNRJ 1944-1953*, knj. 3, (2. I 1950 – 19. XII 1950), Beograd 1995; Bogdan Lekić, Miodrag Zečević (priredili), *Privredna politika Vlade FNRJ. Zapisnici Privrednog savjeta Vlade FNRJ 1944-1953*, knj. 4, (16. II 1951 – 15. I 1953), Beograd 1995.

⁷³ Vidi: Živana Heđbeli, *The Cominform Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949*, Feltrinelli Editore, Milano 1994, 1054 str, Ocjene i prikazi, *Fontes, izvori za hrvatsku povijest*, vol. 3, no. 1, Zagreb 1997, 350-354.

- Albanija, Bugarska, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Čehoslovačka i Jugoslavija, predstavljene su u objavljenim dokumentima ruskih arhiva.⁷⁴

Veoma značajnu dopunu arhivskoj građi (historijskim izvorima prvog reda) predstavljaju i podaci iz dnevnih i periodičnih listova, novina koji su izlazili kako u Jugoslaviji, tako i na području Bosne i Hercegovine, kao što su: *Borba*: organ Komunističke partije Jugoslavije; *Front Slobode*, Tuzla; *Komunist*: organ Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije; *Oslobođenje*, Sarajevo; *Partijska izgradnja*: organ CK KPJ za partijska i organizaciona pitanja i dr.

Također, određene korisne podatke i obavještenja o navedenoj tematici pružaju i neka službena glasila poput: *Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo; *Službeni list FNRJ*, Beograd; *Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.

Iz ovih službenih listova mogu se pronaći zakonske odredbe koje su se odnosile na istragu i kažnjavanje protivnika jugoslovenskog komunističkog sistema, što uz neophodnu dozu kritičnosti, ova vrsta izvora može doprinijeti cjelovitijem sagledavanju i osvjetljavanju metoda suprostavljanja politici Informbiroa na području Bosne i Hercegovine za vrijeme Informbirovske krize od 1948. do 1956. godine. Uz sve nabrojano, za razrješavanje i prezentiranje određenih historijskih događaja od koristi bi bilo i interesantno svjedočenje preživjelih svjedoka (usmena predaja) o događajima iz navedenog perioda.

Zaključak

Historijski događaj koji se desio u periodu od 1948. do 1956. godine, a koji je vezan za sukob KPJ i Informbiroa odnosno period Informbirovske krize ostavio je veliki i neizbrisiv trag u historiji južnoslavenskih naroda, a ujedno je jedno od najdramatičnijih i najsudbonosnijih faza u novijoj historiji Jugoslavije, odnosno Bosne i Hercegovine. Pokušaj Staljina da potčini rukovodstvo jugoslovenske partije dominaciji Sovjetskog saveza i Titovo „historijsko NE”, dovest će do otvorenog raskola između Tita i Staljina (Jugoslavije i SSSR-a), što će imati velike posljedice na razvoj jugoslovenskog političkog sistema, što će dovesti do sveopćeg progona svih onih koji se izjasnili za politiku Informbiroa u Jugoslaviji, a samim tim će dovesti do složenih promjena u svim oblastima društveno-ekonomske i političke stvarnosti, kako na unutrašnjem planu, tako i na međunarodnom planu. Informbirovska kriza će se posebno odraziti i na društveno-ekonomske i političke prilike u Bosni i Hercegovini.

⁷⁴ Vidi: Diana Mikšić, *Vostočnaja Evropa v dokumentah Rossijskih arhivov, 1944-1953*. Tom I (1944-1948), 985 str, Tom II (1949-1953), 1004 str, “Sibirskij hronograf”, Moskva-Novosibirsk 1997, 1998, Ocjene i prikazi, *Fontes, izvori za hrvatsku povijest*, vol. 3, no. 1, Zagreb 1997, 354-357.

Istraživanje navedene teme od historičara zahtjeva dobro poznavanje historijski izvora prvog reda koji se nalaze u arhivima Bosne i Hercegovine, Arhivu Jugoslavije i Hrvatskom državnom arhivu na osnovu kojih se mogu crpiti potrebni podaci za razumjevanje navedene problematike. Pored historijskih izvora prvog reda, nezaobilazni izvori su i objavljena arhivska građa, štampa, službeni listovi, kao i poznavanje historiografskih djela (knjige, zbornike radova i časopisa) koji su se bavili pitanjem Informbirovske krize u periodu od 1948. do 1956. godine i njenog odraza na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ovo iz razloga što se ovim pitanjem bavilo vrlo malo naučnika, historičara, kao i da postoji vrlo malo historijske literature za ovaj period, naročito za teritorij Bosne i Hercegovine. Pravanje za ovu prazninu, uglavnom se nalaze u teoriji historijske distance od određenih događaja, nedovršenosti društvenih procesa i nesređenosti i nedostupnosti arhivske građe. Još veću teškoću u realizaciji i istraživanju ove problematike, predstavlja nemogućnost uvida u historijske izvore prvog reda, koji su još uvijek u najvećem dijelu nedostupni, čime je onemogućeno objelodanjivanje svih historijskih izvora. Ovdje se prvenstveno misli na arhivsku građu odnosno strogo povjerljivih dokumenata bivše Uprave državne bezbjednosti (UDB-a) koja je pohranjena i koja se čuva u arhivu Obavještajno sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine. Uvidom u ove dokumente došlo bi se do veoma važnih saznanja i informacija, koje su bile nepoznate do sada naučnoj javnosti.

Od pojave knjige *Informbiro i sjeveroistočna Bosna: odjeci i posljedice sukoba KPJ-Informbiroa (1948-1953)*, pa do danas bilo je pokušaja da se rasvijetli ova problematika kroz nekoliko naučnih konferencija i okruglih stolova, a rezultat toga su i publikovani zbornici radova, kao i članci koji su objavljivani u raznim časopisima kako u Bosni i Hercegovini, tako i šire.

Historiografija i historijski izvori koji su predstavljeni u ovom radu, daju opravdanost da se jedna ovakva tema istraži i objavi u obliku publikacije. U ovom slučaju, da se istraži kroz temu doktorske disertacije. Ovo iz razloga, što do danas nepostoji naučno-istraživačko djelo koje se bavi problematikom Informbirovske krize i njenih odjeka i posljedica na političke, ekonomske i društvene prilike na nivou države Bosne i Hercegovine u periodu od 1948. do 1956. godine.

Summary

The historical event that took place in the period from 1948 to 1956, and which is related to the conflict between the CPY and the Inform Bureau, ie the period of the Inform Bureau crisis, left a large and indelible mark in the history of the South Slavic peoples. History of Yugoslavia, ie Bosnia and Herzegovina.

Stalin's attempt to subjugate the Yugoslav party leadership to Soviet domination and Tito's „historic NO“ will lead to an open rift between Tito and Stalin (Yugoslavia and the USSR), which will have major consequences for the development of the Yugoslav political system, leading to universal persecution of all those who voted for the policy of the Inform Bureau in Yugoslavia, and thus will lead to complex changes in all areas of socio-economic and political reality, both domestically and internationally. The Informbiro crisis will have a special impact on the socio-economic and political situation in Bosnia and Herzegovina.

Researching this topic requires historians to have a good knowledge of historical sources of the first order in the archives of Bosnia and Herzegovina, the Archives of Yugoslavia and the Croatian State Archives, on the basis of which the necessary data can be drawn to understand this issue. In addition to historical sources of the first order, unavoidable sources are published archives, press, official papers, as well as knowledge of historiographical works (books, collections of papers and journals) that dealt with the issue of the Informbir crisis in the period from 1948 to 1956 and its reflections on the territory of Bosnia and Herzegovina. This is due to the fact that very few scientists and historians have dealt with this issue, as well as that there is very little historical literature for this period, especially for the territory of Bosnia and Herzegovina. Justifications for this gap are mainly found in the theory of historical distance from certain events, incomplete social processes and disorder and inaccessibility of archival material. An even greater difficulty in the realization and research of this issue is the impossibility of insight into historical sources of the first order, which are still largely inaccessible, which makes it impossible to disclose all historical sources. This primarily refers to the archival material, ie strictly confidential documents of the former State Security Administration (UDB), which is stored and which is kept in the archives of the Intelligence and Security Agency of Bosnia and Herzegovina. Insight into these documents would provide very important knowledge and information, which was unknown to the scientific public until now.

Since the publication of the book *Informbiro and Northeast Bosnia: Echoes and Consequences of the KPJ-Informbiro Conflict (1948-1953)*, until today there have been attempts to shed light on this issue through several scientific conferences and round tables, and the result has been published collections of papers, such as and articles published in various journals in Bosnia and Herzegovina and beyond.

The historiography and historical sources presented in this paper justify the research and publication of such a topic in the form of a publication. In this case, to be researched through the topic of the doctoral dissertation. This is due to the fact that to this day there is no scientific research work that deals with the issue of the Informbiro crisis and its repercussions and consequences on political, economic and social conditions at the level of the state of Bosnia and Herzegovina in the period from 1948 to 1956.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Objavljeni izvori/ Published sources:

1. Doknić B, Petrović M. F, Hofman I, *Kulturna politika Jugoslavije 1945-1952*, Zbornik dokumenata, Knjiga I. i II, Beograd 2009.
2. Grupa autora, *Zatočenici Golog Otoka: registar lica osuđivanih zbog Informbiroa*, Dokumenta službi bezbjednosti, Beograd 2016.
3. *Jugoslavija i SSSR. Susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR 1946-1964*, Dokumenti o spoljnoj politici Jugoslavije, Beograd 2014.
4. *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1945-1956*, Zbornik dokumenata, Beograd 2010.
5. Luburić Radoica, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953–1955*, Tematska zbirka dokumenata, prvo izdanje, Podgorica 1999, drugo izdanje, Podgorica 2007.
6. Miloradović Goran, *Između dve otadžbine - jugoslovenski politički emigranti u Sovjetskom Savezu 1948-1956*, Dokumenti službi bezbjednosti, Beograd 2016.
7. Terzić Milan, Basara Mihajlo, Tasić Dmitar, *Informbiro i Jugoslovenska (narodna) armija*, Zbornik dokumenata, Beograd 2015.

Knjige/Books:

1. Badovinac Tomislav (ur), *1948. Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom*, Zbornik radova, Zagreb 2009.
2. Bećirović Denis, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna: odjeci i posljedice sukoba KPJ- Informbiroa (1948-1953)*, Tuzla 2005.
3. Bećirović Denis, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945-1953)*, Zagreb-Sarajevo 2012.
4. Dimić Ljubodrag, *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, Beograd 2014.
5. Dizdarević Raif, *Sudbonosni podvig Jugoslavije. Podsjećanje na istorijeko NE staljinizmu - događaj koji je opredijelio budućnost Jugoslavije*, Sarajevo 2018.
6. Doknić Branka, *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963*, Beograd 2013.
7. Hadžić Senaid, *Veliki zaokret: Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije (od 1880-ih do 1950-ih)*, Tuzla 2021.
8. Holzer Jerzy, *Komunizam u Europi*, Zagreb 2002.
9. Jakovina Tvrтко, Pervišić Martin (urednici), *The Tito-Stalin split. 70 years after*, Zagreb-Ljubljana 2020.
10. Kamberović Husnija, *Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*, Tešanj 2000.
11. Katz Vera, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine od 1945. do 1952. godine*, Sarajevo 2011.
12. Milišić Senija, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945-1958*, Sarajevo 2007
13. Milišić Senija, *Kulturna djelatnost u Bosni i Hercegovini 1945-1950*, Sarajevo 2012
14. Nametak Muhamed, *Bosanski trougao u crvenoj zvijezdi. Kulturni tokovi i izgradnja socijalističkog društva u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1952. godine*, Sarajevo 2017.

15. Pervišić Martin, *Povijest Golog otoka*, Zagreb 2019.
16. Šabotić Izet, *Tvrda kora i krvave brazde: Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine*, Tuzla 2021.
17. Šarić Tatjana, *U vrtlogu komunizma: Mladi Hrvatske 1945-1954*, Zagreb 2017.
18. Sker Petar (ur), *Istorijsko NE staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008.
19. Sker Petar (ur), *Tito i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova, Sarajevo 2006.
20. Velagić Adnan, *Dok su gorjele buktinje – Historija socijalističke Jugoslavije*, Mostar 2020.
21. Velagić Adnan, *Hercegovina od 1945. do 1952. godine. (Društveno-političke i privredne prilike)*, Mostar 2008.
22. Životić Aleksandar, *Jugoslovensko-sovjetske vojne suprotnosti (1947-1957). Iskušenja savezništva*, Beograd 2015.

Članci/Articles:

1. Bećirović Denis, Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina, *Tito i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova, Sarajevo 2006, 363-384.
2. Đurović Draženko, Rodoljub Čolaković i informbirovski rascjep 1948. godine, *Historijska traganja*, br. 19, Sarajevo 2020, 349-372. (<https://doi.org/10.51237/issn.2774-1180.2020.19.349>).
3. Đurović Draženko, Sarajevski informbiroovac: Juraj Marek, *Prilozi*, br. 47, Sarajevo 2018, 229-246.
4. Đurović Draženko, Ministri informbirovci u Vladi Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1948. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske*, god. IX, br. 9, Banja Luka 2017, 227-243. (<https://doi.org/10.7251/guars1709227d>).
5. Hadžić Senaid, Refleksije sukoba Informbiroa i KPJ-a na zaostajanje poljoprivrede u Bosni i Hercegovini (1949-1952), *Istraživanja*, br. 3, Mostar 2008, 75-90.
6. Hadžić Senaid, Etatism na primjeru obezbijeđenog snabdijevanja stanovništva u uslovima poslijeratne obnove i prvog petogodišnjeg plana, *Historijski pogledi*, god. I, br. 1, Tuzla 2018, 170-186. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2018.1.1.170>).
7. Jajčević Jasmin, „Uz Tita i Partiju“. Djelatnost Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine i njihove reakcije na propagandu Informbiroa tokom 1948. i 1949. godine, *Historijski pogledi*, god. IV, br. 5, Tuzla 2021, 102-129. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.5.102>).
8. Selimović Sead, Iskorištavanje i uništavanje privrede Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu, *Historijski pogledi*, god. III, br. 3, Tuzla 2020, 176-194. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2020.3.3.176>).